

4. Извештај о напретку Србије за 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godisnji_izvestaji_sa_statistickim_aneksom_2009_cir.pdf.
5. Ковтунец В. Парламентські вибори у Сербії: [доistroкові вибори] / В. Ковтунец // Вибори та демократія. – 2007. – № 1. – С. 94 – 96.
6. Мартинов А. Еволюція балканської політики Європейського Союзу (1989–2009 рр.) / А. Мартинов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/minzv/10.pdf>.
7. Марьянович С. Николич в шаге от Демократической Партии / С. Марьянович // Српска.ру. 9.10.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.srpska.ru/artikle.php?nid=9698scrynt>.
8. Мовчанюк Л. В. Сербія на шляху до членства в Європейському Союзі: нові виклики та перспективи / Л. В. Мовчанюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 77 (частина 1). – К.: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С. 80 – 84.
9. Новини ЄС (УНІАН). – 7 – 14 березня, 2008 р. № 010 (055).
10. Общие сведения о Республике Сербия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vneshe-market.ru/content/document_r_75A233D3-9EFD-4A65-9C42-5CB2BD6A1247.html.
11. Петкович И. Влияние судебной реформы на состояние коррупции в Республике Сербия / И. Петкович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nauka-pravo.org/blogs/entry>.
12. Програм Српске Радикалне странке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/pdf/misc/20091023-program.pdf>.
13. Республіканський статистичний комітет Сербії (березень 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ved.gov.rs/exportcountries/rs/about/rs/eco_rs/.
14. Сербія залишилася без парламенту // NEWSru.ua // Світ. – 13 березня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/#q=Сербія+залишилася+без+парламенту%2F%2F+NEWSru.ua+%2F%2F+Світ+%2F%2F+13+березня+2008+р.%5D>.
15. Сербія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Сербия>.
16. Соціалістичка партија Србије. Историја [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://sps.org.rs/stranica/istorija>.
17. Языкова А. Республика Сербия: долгий путь в Евросоюз / Алла Языкова // Вестник Европы XXI век. – 11.05.2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vesnik-evropy.com/all-articles/2011/5/11/5600380255736.html>.
18. Acin Cingulinski S., Acin D. Serbia and European Union – waiting for Godot [Electronic resource]. – Mode of access: ssrn.com/abstract=2236698.
19. Commission Staff Working Paper. Serbia 2007. Progress. Report [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/srbia_progress_reports_en.pdf.
20. Drazovic A. EU external economic relations with Serbia (legal, trade and economic aspects) / A. Drazovic. – Thessaloniki: University of Macedonia, 2011. – 78 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14747/6/DrazovicAleksandraMsc2011.pdf>.
21. First Serbian citizens travelling to the EU without visas will land in Brussels [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1971_en.htm?locale=en.
22. Interim agreement on trade and trade-related matters between the European Community, of the one part, and the Republic of Serbia, of the other part. – Belgrad, 2008. – 811 p. [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/srbia/key_document/interim_agreement_trade_en.pdf.
23. Memorandum of the Government of the Republic of Serbia in Relation to the Application of the Republic of Serbia for European Union membership Belgrade, December 2009. – 6 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-49346.pdf>.
24. National programme for integration with the European Union (NPI). – Belgrade, October 2008. – 909 p. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/NPI/npi_2009-0_incl_annexes_eng.pdf.
25. Relations between Serbia and the European Union. History and Prospects. – Budapest, 2008. – 85 p. [Electronic resource]. – Mode of access: www.fefa.edu.rs/sveska02RelationsBetween...
26. Report on international assistance to the Republic of Serbia in 2006. Ministry of International Economic Relations Belgrade, 2007 – 89 p. – p. 9. – Belgrade, 2007. – 89 p. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/dacu/izvestaji_o_medjunarodnoj_pomoci/annual_report_2006.pdf.
27. Serbia – European Union Relations and Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.smip.sv.gov.yu/Policy/Priorities/integration_EU_e.html.
28. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States of the one part, and the Republic of Serbia, of the other part [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/srbia/key_document/saa_en.pdf.
29. The Agreement on Free Trade in the Balkans (CEFTA) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/agreements-with-eu.220.html>.
30. The Agreement on Visa Facilitation and the Agreement on Readmission [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/agreements-with-eu.221.html>.
31. The Open Skies Agreement [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/international-assistance.72.html>.

Надійшла до редколегії 28.04.14

В. Козлитин, д-р ист. наук, проф.

РЕСПУБЛИКА СЕРБИЯ НА ПУТИ К ЕВРОПЕЙСКОМУ СОЮЗУ В 2006 – 2009 ГГ.

В статье анализируются отношения между Республикой Сербией и Европейским Союзом, основные этапы и тенденции социально-экономического и общественно-политического развития Сербии, ее международное положение и внешняя политика в 2006 – 2009 гг. Освещается внутриполитическая борьба в Сербии по вопросу выбора внешнеэкономической и внешнеполитической ориентации страны. Рассматриваются основные преграды на пути Сербии к Евросоюзу. Прослеживается процесс модернизационных реформ в приближении к стандартам ЕС. Прослеживается эволюция политики ЕС в отношении Сербии.

Ключевые слова: Республика Сербия, Европейский Союз (ЕС), отношения, сотрудничество.

V. Kozlitiin, Doctor of History, Prof.

REPUBLIC OF SRBIA TO THE EUROPEAN UNION (2006 – 2009)

The paper analyzes relations between Republic of Serbia and the European Union, the main stages and trends of socio-economic and socio-political development of Serbia and its international position and foreign policy during 2006 – 2009 was produced. Author deals with internal struggle in Serbia on the choice of foreign trade and foreign policy orientation of the country. The main obstacles (barriers, noise) on the path of Serbia into the European Union are studied. The progress of modernization reforms in the direction of EU standards and the evolution of EU policy towards Serbia are examined.

Keywords: Republic of Serbia, the European Union (EU), relation, collaboration.

УДК 94(439):32.0195

І. Малацай, канд. іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПОЛІТИЧНО-ЕКОНОМІЧНА КРИЗА В УГОРЩИНІ НА ПОЧАТКУ 1950-Х РОКІВ

У статті досліджується процес загострення політичного протистояння та поглиблення економічної кризи на початку 50-х років ХХ ст. в Угорщині, що стало одним із чинників Угорської революції 1956 року, яка була одним із перших проявів заперечення існування тоталітарного режиму у країнах Східної та Центральної Європи.

Ключові слова: Угорщина, політична криза, економічна ситуація, демократичні зміни, Угорська революція 1956 року.

Восени 1956 року угорське населення виступило проти тоталітарного режиму, нетривале існування якого призвело до катастрофічних економічних та соціально-політичних наслідків в країні. Це була перша революція, яка відбулася у межах Центральної та Східної Європи і

вказала на факт можливого протистояння комуністичному режиму. Лише після кількох десятиліть і не менш кривавих подій у Чехословаччині 1968 р., наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. країни так званого "соцтабору" отримали можливість будувати своє май-

© Малацай І., 2014

бутнє у демократичному руслі. Сьогодні більшість країн, які вибороли свою державність, національну незалежність, підтримують і допомагають Україні захистити власну самостійність. Повернення до історичного минулого, приклад та використання досвіду Угорщини у процесі боротьби за національний суверенітет на сьогодні для України є дуже важливим питанням. Аналіз подій, які відбулися майже шістдесят років тому, їх переосмислення, на нашу думку, могли б допомогти Україні в сучасних умовах. Політична та економічна ситуація, що склалася на початку 50-х років XX ст. в Угорщині, і стала одним із приводів загострення протистояння у суспільстві. Вона стала результатом прагнення встановити безроздільний контроль КПРС та керівництва СРСР над країнами Центральної та Південно-Східної Європи з метою посилення геополітичного впливу.

Угорське суспільство приділяє достатньо уваги дослідженню власної національної історії. З метою досконалого вивчення подій 1956 р. в Угорщині та їх впливу на новітню європейську історію в 1990 р. у Будапешті був заснований Інститут історії революції 1956 р. Загалом, основний масив досліджень даної проблематики з'являється вже наприкінці 80-х років XX ст. На сьогодні існує достатня кількість досліджень, що присвячені революції 1956 р. в Угорщині. Серед них на особливу увагу заслуговують праці А.С. Стикаліна, В.М. Алексєєва, В.Л. Мусатова, Л.Я. Гібіанського та інших. Незамінним під час дослідження проблеми є збірник документів "Советский Союз и венгерский кризис 1956 г.", до якого увійшли матеріали російських та угорських архівів. Вивченням даної проблеми займаються і українські дослідники, зокрема В.І. Луцшай та І.Ф. Король.

По завершенню Другої світової війни за досить короткий період в Угорщині на кінець 40-х років за основними показниками промислового виробництва було досягнуто і навіть перевищено довоєнний рівень. Такі швидкі темпи зростання стали можливими у результаті створення коаліційного багатопартійного уряду антифашистської орієнтації, який намагався всебічно охопити всі найважливіші сфери розвитку країни. У м. Дебрецен у грудні 1944 р. був створений Тимчасовий національний уряд. Паралельно із проведенням цілого комплексу економічних реформ і змін в аграрному секторі, перед Угорщиною постав цілий ряд завдань, пов'язаних із необхідністю реформування політичної системи. Вже на початку 1946 року Угорщина була проголошена республікою. Поряд з цим, погляди на шлях подальшого політичного розвитку країни викликали жорстке протистояння між самими членами коаліції, до якої входили представники Партії дрібних самостійних господарів (ПДСГ), соціал-демократичної партії (СДПУ), угорської комуністичної партії (УКП) і Національної селянської партії (НСП). Під час виборів до парламенту в листопаді 1945 року ПДСГ отримала абсолютну більшість голосів – 57%, соціал-демократи – 17,4% а УКП отримала 17%. Уряд очолив священик, центрист від ПДСГ З. Тілді. Його партія-переможниця отримала дев'ять портфелів, комуністи – чотири ключові міністерства, а саме – внутрішніх справ, транспорту, промисловості та юстиції. Вже у серпні 1947 р. у ході загострення економічної кризи, Угорщина перетворюється на країну з однопартійною системою. Державні збори переходять під повний контроль комуністів. Була ліквідована приватна власність у промисловості. Відтепер в Угорщині був відкритий шлях до впровадження тоталітарної системи за радянським зразком.

У червні 1948 р. з метою встановлення політичного контролю за ініціативи комуністів відбувся Об'єднавчий з'їзд УКП та СДПУ. У результаті була створена Угорська партія трудящих (УПТ), яка віднині одноосібно управ-

ляла державою. В ході внутрішнього протистояння від влади були усунуті соціал-демократичні сили, і на чолі партійного керівництва та країни постало невелике коло членів УПТ, яких підтримував СРСР. Ними були М.Ракоші, Е.Гере, М. Фаркош та Й.Реваї. Всі вони мали досвід роботи у Комінтерні та ВКП(б) [8, с. 19].

Угорська модель соціалізму початку 1950-х років визначалась абсолютним контролем в економіці, ідеологічному середовищі та створенням потужного карально-примусового органу. Керівництво Угорщини на чолі з М.Ракоші будувало в Угорщині соціалізм за зразком СРСР. М.Ракоші невідступно наслідував зовнішньополітичний курс СРСР. Важливою віхою у формуванні зовнішньополітичної діяльності став конфлікт Сталін – Тіто. За умовами Паризької угоди 1947 р. Угорщина розмістила на своїй території достатню великий контингент радянських військ. Ставши на бік СРСР у "холодній війні", як і решта країн соцтабору з метою протистояти утвореному у 1949 р. військово-політичному блоку НАТО, в Угорщині розпочався інтенсивний процес створення військово-промислового комплексу. Як і в Радянському Союзі, всі ресурси країни були спрямовані на створення потужної бази важкої промисловості. Така політика жодним чином не враховувала нагальних проблем населення та необхідності відновлення повоєнної економіки.

Наприкінці 1949 р. в Угорщині був прийнятий перший п'ятирічний план. Наслідком прискорення індустріалізації стало катастрофічне зниження життєвого рівня населення і в місті, й на селі. Негативні наслідки мала розпочата у кінці 1940-х рр. колективізація та формування державного земельного фонду. За радянським зразком створювалися держгоспи та виробничі кооперативи, які були нерентабельними, крім того не існувало економічного стимулу для вступу до держгоспів, адже прибутки в них були меншими, ніж у одноосібних господарів.

В 1951 р., у зв'язку зі зниженням рівня виробництва сільськогосподарської продукції на 15% від довоєнного рівня, була запроваджена карткова система. Угорщина була вимушена імпортувати зерно. У підсумку така економічна політика УПТ викликала невдоволення з боку населення країни. Після смерті Й.Сталіна, коли кремлівські керманичі вдалися до поміркованішої внутрішньої та зовнішньої політики, намагаючись шляхом обережної реформації ліквідувати найбільш одіозні ознаки сталінізму, але зберегти саму систему, гострої критики зазнав і режим М.Ракоші – відданого сталініста. У червні 1953 р. відбувся страйк робітників одного з найбільших підприємств – Чепельського верстатобудівельного заводу у Будапешті [5, с.12]. Погіршення економічного становища в Угорщині відразу викликало занепокоєння в Радянському Союзі, керівництво якого жодним чином не хотіло втрачати контроль над країною. Під час зустрічі керівництва УПТ на чолі з М.Ракоші із членами Президії ЦК КПРС у червні 1953 р. було піддано критиці методи проведення економічної реформи та неврегульовану кадрову політику в Угорщині. В результаті критичних зауважень в країні розпочалися кадрові ротації у владі. Вже на червневому пленумі ЦК УПТ М.Ракоші був звільнений з посади голови Ради міністрів, яку він обіймав від 1952 року. Новим головою уряду, за наполегливою рекомендацією Л.Берії та за підтримки інших членів Президії ЦК КПРС, був призначений І.Надь. Його політична біографія тісно пов'язана із Радянським Союзом. Будучи полоненим, у 1916 р. він потрапив на територію Росії. У 1918 р. він вступив до більшовицької партії, а за кілька років, у 1921 р. повертається до Угорщини, де приймає активну участь у соціал-демократичному русі. У 1930 р. І. Надь

переїздить до СРСР, займає провідне місце серед угорських комуністів-емігрантів. У роки Другої світової війни він працює на радіо, а після її завершення та повернення до Угорщини в 1945 р. І.Надь обіймає посаду міністра землеробства в коаліційному уряді й бере активну участь у проведенні аграрної реформи. Згодом, на нетривалий час, його було призначено міністром внутрішніх справ, а у 1947-1949 рр. – головою Державного законодавчого зібрання. Надалі, будучи членом Політбюро ЦК УПТ, він продовжував обіймати керівні посади в УПТ. Маючи більш помірковані погляди на методи проведення економічних реформ, шляхи побудови соціалістичного ладу, у 1949 р. за наполяганням М.Ракоші, його було виключено зі складу Політбюро УПТ. Однак, у зв'язку із політичною та економічною кризою липневий Пленум ЦК УПТ 1953 р., за пропозицією радянського керівництва, усунув з посади генерального секретаря М.Ракоші, вивів зі складу політбюро М.Фаркаша та Й.Реваї, а на посаду прем'єр-міністра запропонував І.Надя. В такій ситуації можливість посилення І.Надя була пов'язана із розстановкою політичних сил у самому керівництві СРСР, оскільки він знаходився під протекторатом Л.Берії. Ця кандидатура і була схвалена угорським парламентом [7].

У липні 1953 року І.Надь виступив на сесії Державного зібрання УНР і від імені уряду висловив основні положення нової урядової програми, яку він прагнув реалізувати. Поряд із критикою попередньої економічної політики, за умови невиконання п'ятирічного плану, було запропоновано дещо змінений економічний курс. Нова програма була спрямована на підвищення життєвого рівня населення, збільшення виробництва товарів народного вжитку, всебічний розвиток сільського господарства. Уряд обіцяв підтримувати дрібного товаровиробника та вільний вихід із кооперативів невдоволених селян. Запропонована І.Надем програма повністю співпадала із політичним курсом Радянського Союзу, адже після смерті Й.Сталіна, влітку 1953 р. голова уряду СРСР Г.Маленков проголосив промову, в якій йшлося про нагальну необхідність розвитку легкої промисловості та підйому сільського господарства, що все ж таки не було втілене у життя. Наступні події, які відбулися в СРСР, багато в чому визначили політичну ситуацію на наступні роки в Угорщині. З арештом Л.Берії, який підтримував І.Надя, позиції М.Ракоші починають поступово зміцнюватись. Вже у липні 1953 р. між І.Надем та М.Ракоші розпочалося протистояння, яке посприяло формуванню і боротьбі двох течій всередині керівництва УПТ. Така ситуація не могла залишитися поза увагою Москви. І.Надь очолював так звану "реформістську групу", а М.Ракоші був прибічником початкової, "сталінської" програми розвитку Угорщини. Для втілення нової економічної програми І.Надя необхідно було створити дієві механізми проведення реформ. В результаті, майже всі відповідальні посади в країні на той час обіймали прибічники голови уряду. Як вважав І.Надь, для покращення ситуації у сільському господарстві найважливішим має стати підтримка середняків, сприяння зростанню товарного виробництва їх господарств. Першим результатом нової економічної програми став масовий вихід селян із кооперативів, який розпочався восени 1953 р. Він був прискорений прийняттям цілого ряду заходів, спрямованих на заохочення селян до збільшення продуктивності у власних господарствах. В першу чергу мова йшла про зменшення розмірів обов'язкових податків на користь держави без відшкодування. Однак, очікуваного швидкого результату щодо покращення ситуації у сільському господарстві не відбулося. Запланований обсяг поставок сільськогосподарської

продукції із власних господарств на середину 1954 р. був виконаний лише на 60%. Упродовж всього 1954 р. у забезпеченні міст сільськогосподарською продукцією виникали перебої. Протягом першої половини 1954 р. дещо зросла заробітна плата робітників, були знижені ціни на продукти та речі першої необхідності. Виробництво товарів легкої промисловості зросло на 10%, активізувались темпи будівництва житла. Незважаючи на ці успіхи, велика частка населення залишалася невдоволеною своїм матеріальним становищем. Стрімкий перехід у виробництві від важкої до легкої промисловості призвів до дефіциту сировини та засобів виробництва. Така ситуація вимагала корегування економічної політики і в першу чергу – модернізації важкої промисловості.

Окрім змін в економічній сфері, нова програма передбачала і реформи політичного змісту, які повинні були пом'якшити тиск УПТ. В першу чергу мова йшла про перетворення Вітчизняного Народного Фронту (ВНФ) у дійсно представницький орган влади на противагу УПТ. Приділялася велика увага підвищенню ролі місцевих рад. Всі ці задуми знайшли підтримку серед інтелігенції та представників формально існуючих партій дрібних господарів та селян. Важливим кроком у ході проведення нової політики було питання реабілітації незаконно засуджених жертв політичних репресій. У цей час розпочався перегляд сфабрикованих судових справ початку 1950-х років. Деяких політ'язнів було виправдано. В підсумку, всі ці заходи призвели до поліпшення ситуації в угорському суспільстві [8, с. 37].

Однак дії уряду І.Надя викликали невдоволення з боку М.Ракоші, який і без того побоювався остаточно втратити свій вплив у керівництві партії та країни. Особливо відчутним це стало в той час, коли суспільство зрозуміло, що І.Надь намагається перемістити важелі влади в Угорщині від УПТ до уряду. Наприкінці літа 1954 р., коли І.Надь перебував у відпустці, за ініціативи Е.Гере було прийнято рішення про скорочення фінансування соціальної сфери та збільшення розмірів податків із селян, мотивуючи ці кроки недостатністю коштів у бюджеті. Таким чином, розпочався наступ М.Ракоші та його прибічників на І.Надя та запропоновану ним програму розвитку та реформ. У відповідь, у жовтні 1954 р. І.Надь на пленумі Центральної Ради виступив із критикою контрреформаційних дій керівництва УПТ. В результаті відбувається процес остаточного розмежування прибічників І.Надя та М.Ракоші. Діяльність І.Надя, реалізація його нового етапу "побудови соціалізму" стала єдиною спробою того часу у країнах соціалістичного табору надати системі більш гуманного, модернового характеру. У цьому протистоянні не залишився осторонь і СРСР. Нарощування темпів реформування та відхід від радянського зразка системи управління почали непокоїти керівництво КПРС. Стурбованість у ЦК зростала ще й під впливом активної діяльності М.Ракоші, який перебував у СРСР, і під час зустрічей із партійним та державним керівництвом піддавав нищівній критиці діяльність І.Надя. Припинення проведення "нового курсу" в Угорщині було зумовлене ще одним важливим чинником – міжнародною ситуацією, яка склалася навколо Радянського Союзу. В Парижі у жовтні 1954 року США, Франція та Великобританія офіційно визнали існування ФРН із перспективою її включення до НАТО. Розпочалася нова хвиля гонки озброєнь та збільшення уваги до розвитку військово-оборонного комплексу. Як наслідок, на консультативній зустрічі на початку 1955 р. куди був викликаний уряд та партійне керівництво Угорської Республіки на чолі з головою уряду, радянське керівництво розкритикувало діяльність угорського прем'єр-міністра. І.Надя було звинувачено

чено у надмірній підтримці легкої промисловості та дрібних власників на шкоду кооперативам, у спробі протиставити ВНФ комуністичній партії, підтримці націоналістичних сил. Єдиним виходом для збереження посади голови уряду та уникнення звинувачень в антидержавницькій політиці могла стати відмова І.Надя від власної програми змін. В іншому випадку він міг втратити посаду і потрапити в опалу. Внаслідок внутрішньопартійної боротьби у квітні 1955 р. на пленумі ЦР УПТ І.Надь був знятий з посади та звинувачений у правоопортуністичних поглядах, які відобразилися у політичному, господарському та культурному житті країни, гальмуючи побудову соціалізму в Угорщині. Він був виключений зі складу Політбюро і ЦР УПТ [4].

Таким чином, нетривалий реформаційний період, основною метою якого була гуманізація соціалістичного ладу в Угорщині, завершився новою хвилею посилення тиску комуністичного режиму. Майже відразу відновилися хвиля репресій проти інакодумців, посилилася цензура. В економіці знову першочерговим завданням проголошено розвиток важкої промисловості. Розпочався період будівництва нових великих індустріальних об'єктів. Напрямок розвитку аграрної політики також було змінено. На перше місце постало завдання підтримки розвитку кооперативів. Суттєво збільшився податок на господарства селян-одноосібників, що змусило їх повертатися до колективних господарств. Одіозні лідери режиму повернули собі всю повноту влади. Вони почали гальмувати перегляд судових справ і реабілітацію безвинно засуджених.

І.Надь надалі продовжував розробляти власну систему соціалістичного устрою, яка б ґрунтувалася на національних особливостях, об'єднавши навколо себе однодумців. Побойючись утворення опозиції в УПТ, у грудні 1955 р. І.Надь було виключено із членів партії за звинуваченням у фракційності. Частина ліберально налаштованої інтелігенції, митців, вчених, які відчули за попередній рік послаблення ідеологічного тиску, висловлювала свої протести проти відновлення режиму М.Ракоші. Відчуття свободи, яке було закладене "новим етапом" реформ І.Надя у творчому середовищі, стало одним із важливих надбань для угорської інтелігенції. Відбувається зростання опозиційних настроїв як у суспільстві, так і серед членів УПТ. Ситуація могла вибухнути у будь-який момент. Населення країни було невдоволене поверненням М.Ракоші та відновленням його прорадянської політики. Всі це чудово розуміли, у тому числі й М.Ракоші [3, с. 24].

XX з'їзд КПРС, що відбувся у лютому 1956 р. і ознаменував розвинування культури Й. Сталіна, суттєво вплинув на ситуацію в Угорщині і безпосередньо в УПТ. На підставі критичної оцінки діяльності Й.Сталіна, частина членів партії, що підтримувала І.Надя, з осудом поставилася до діяльності М.Ракоші, який був переконаним сталіністом. Багато кому серед керівництва УПТ стало відомо про причетність М.Ракоші до політичного вбивства Л.Райка (колишній міністр внутрішніх справ Угорщини, який за сфабрикованим проти нього звинуваченням був розстріляний у 1949 р.). У цей же час починає зростати авторитет Я.Кадара, міністра внутрішніх справ, члена Політбюро, заступника генерального секретаря УПТ. З метою усунення Я. Кадара, який став для М. Ракоші конкурентом у боротьбі за владу, ще у квітні 1951 р. він був заарештований та звинувачений у співробітництві з хорватськими політичними силами і засуджений до довічного ув'язнення. Однак, влітку 1954 р. Я.Кадар був реабілітований і призначений керівником Пештського обкому УПТ. Навесні 1956 р. частина активних представників УПТ, яка виступила за необхідність

проведення реформ, але більш поміркованих порівняно із тими, що запропонував І.Надь, почала ґрутуватися навколо Я.Кадара та підтримувати його. Ситуація, що склалася в Угорщині у березні-квітні 1956 р., не викликала особливої стурбованості у Москві. Ю.Андропов, який на той час був послом СРСР в Угорщині, дав чітко зрозуміти, що Москва, як і раніше, підтримує М.Ракоші. Однак, у результаті внутрішньопартійної боротьби всередині УПТ, за ініціативи Е.Гере та І.Ковача на засіданні Політбюро було прийнято рішення про відновлення Я. Кадара в складі Політбюро, навіть попри небажання М. Ракоші. Цей крок був зроблений з метою послаблення опозиційних настроїв прибічників реформ І.Надя [8, с. 38-39].

На сторінках угорських газет все частіше почали з'являтися матеріали, в яких пропагувалися ідеї демократичного оновлення. На середину 1956 р. трибуною для висловлення невдоволення сталінським режимом став Гурток Петефі, який був створений у 1954 р. передовими представниками угорської молоді та інтелігенції і виступав за проведення демократичних реформ в Угорщині. У ньому обговорювалися проблеми економічного реформування, необхідних політичних змін і т.ін. Активна діяльність Гуртка Петефі та зацікавленість населення викликала стурбованість верхівки УПТ. Аби не втратити контроль над суспільними настроями, 30 червня 1956 р. пленум ЦК УПТ заборонив діяльність Гуртка Петефі.

Вже на початок літа 1956 р. М.Ракоші починає швидко втрачати свої позиції. Основною причиною було небажання змінювати методи керівництва країною. Внаслідок цього, упродовж весни – літа 1956 р. в Угорщині активізувався рух за лібералізацію комуністичного режиму. Частина керівництва УПТ, маючи на меті збереження лідируючих позицій партії, почала діяти в напрямку усунення М.Ракоші з посади секретаря ЦК УПТ.

Вищеописані події відбувалися на тлі посилення проявів невдоволення існуючим режимом, що були пов'язані з економічними труднощами. Адже відбувалося зменшення виробництва товарів народного споживання, що спричинило дефіцит певних найменувань. Збільшилася кількість безробітних. У результаті запровадження високих податків, погіршилася ситуація і для дрібних міських ремісників та торговців, які дуже часто просто банкрутували. Серед селян активізувався антикооперативний рух. Частина населення у прикордонних регіонах тікала до Австрії. Таким чином, після нетривалого періоду реформ, країна знову повернулася до "сталінських стандартів життя" [4].

Посилення у суспільстві настроїв невдоволення зросло до тих розмірів, коли вже почало турбуватися і керівництво СРСР. У зв'язку з цим, для ознайомлення із ситуацією в Угорщині та можливостями послабити напруженість у суспільстві до Будапешту у червні 1956 р. прибула делегація на чолі з членом президіуму ЦК КПРС М.Сусловим. На основі проведеного ним аналізу, після доповіді про стан справ у ЦК УПТ, на засіданні ЦК КПРС відбувається зміна позиції СРСР з питання ставлення до Я.Кадара за умови збереження позицій М.Ракоші. На думку СРСР, вплив М.Ракоші потрібно було зберегти, щоб не дискредитувати партію в суспільстві [7, 8]. Таким чином, після втручання КПРС, керівництву УПТ не вдалося усунути М.Ракоші від влади. Звичайно, що така ситуація не могла залишатися без відповіді. Всередині УПТ почала формуватися внутрішньопартійна опозиція. Вже на початку літа з'являються перші позапартійні опозиційні групи. Це були прояви невдоволення спотворенням ідеалів соціалізму, а не повне заперечення системи як такої. На фоні всіх тих подій відбувається потужний процес демократизації суспільства. Значно зростає авторитет І.Надя, якого

сприймали, як особистість, яка може змінити країну. Яскравим прикладом підтримки в суспільстві І.Надя стало святкування його 60-річного ювілею 6 червня 1956 р. Колишнього прем'єра привітали члени всіх партій, інтелігенція та позапартійні.

Важливе значення набула дискусія про перспективи розвитку марксистської філософії в Гуртку Петефі. Під час своєї доповіді широко відомий угорському та європейському загалу Д.Лукач окреслив власну концепцію оновлення соціалізму. Він зазначив, що політика Й.Сталіна базувалась на загостренні протиріч, а із завершенням періоду його влади основою буття має стати принцип мирного співіснування. Стрімкі зміни у суспільстві, особливо серед інтелігенції непокоїли М. Ракоші, становище якого ставало все хиткішим. Він у черговий раз звертається до радянського керівництва і вже 21 червня 1956 р. М.Ракоші прибув до Москви. Під час зустрічей і консультацій з радянським керівництвом він отримав запевнення у підтримці і такий собі "дозвіл" на боротьбу з опозицією. Однак ситуація, що склалася у таборі соціалістичних країн все ж не дозволила М.Ракоші розпочати відкриту боротьбу проти опозиції. Під впливом подій у Польщі (демонстрація у Познані 28 червня 1956 р.) у Гуртку Петефі відбулася дискусія, в якій взяло участь 6000 осіб. Головною темою обговорення була проблема відкритості преси, діяльності УПТ та керівництва країни, а також подальший шлях побудови соціалізму. Переважала позиція необхідності побудови гуманного соціалізму, втім мови про повалення існуючого режиму не йшлося. Реакцією М.Ракоші стало звинувачення учасників Гуртка у підриві авторитету партії. У відповідь на дії М.Ракоші лише поглибився розкол серед членів ЦК УПТ під час пленуму 30 червня 1956 р., від якого вимагали засудити діяльність Гуртка Петефі. Ситуація загострилася до такої міри, що до протоколів засідань місцевих партійних осередків окремих установ пропонували занести пункти з вимогою відставки М.Ракоші. Складною була ситуація і серед робітників, які з великим невдоволенням поставилися до підвищення виробничих норм [6].

Серед керівництва країни все більше починає формуватися думка про відставку М.Ракоші. Потрібно було лише отримати погодження від СРСР. Можливим воно могло стати у результаті кількох чинників. Будучи відданим прибічником політики Й.Сталіна, М.Ракоші не міг змиритися із відновленням відносин між Югославією та СРСР. Для Й.Тіто М.Ракоші залишався одним із головних ворогів і така ситуація лише шкодила намірам СРСР [2, с. 12]. Після XX з'їзду КПРС, на якому було

засуджено культ Й.Сталіна і розпочалися процеси щодо вивчення справ незаконно репресованих політичних діячів в Угорщині (Райка), дуже швидко з'ясувалося, що ініціатором звинувачень проти нього став саме М.Ракоші. Визнати ці обставини означало підірвати авторитет партії у суспільстві. Вирішитися це питання мало на липневому пленумі ЦК УПТ. Зважаючи на складність ситуації, Ю.Андропов, який у той час був послом СРСР в Угорщині, для відпрацювання чіткої позиції СРСР, зустрівся у Будапешті з членом Президіуму ЦК КПРС А.Мікояном. Партійний пленум, що відбувся 18 липня 1956 р., усунув М.Ракоші з посади керівника партії (за станом здоров'я). Першим секретарем ЦК УПТ пленум обрав Е.Гере. До складу партійного керівництва увійшли також звільнені з ув'язнення Я.Кадар, Д.Каллаї та ін. Утім, оновлене партійно-державне керівництво виявилось неспроможним відвернути кризу, що насувалася. І.Надя не повернули до керівництва УПТ, а про Е.Гере угорська громадськість знала, що він так само, як і М.Ракоші, причетний до багатьох злочинів [1, с. 22].

Отже, загострення політично-економічної ситуації в Угорщині початку 50-х років XX ст. стало наслідком командно-адміністративної системи, що була нав'язана країні у першу чергу Радянським Союзом. Великою помилкою через небажання розуміти особливості соціально-політичних та економічних відносин в Угорщині стало штучне насаджування радянської моделі соціалізму. Посилення ідейного тиску, яке для угорців було неприйнятним в силу особливостей їх історичного розвитку, спонукало населення до активної протидії владі, що проявилось восени 1956 року.

Список використаних джерел

1. Алексеев В.М. Венгрия 1956: прорыв цепи. – М., 1996.
2. Гибианский Л.Я. Н.С. Хрущев и И.Броз Тито и венгерский вопрос 1956 г. // Новая и новейшая история 1999. – №1. – С.10-29.
3. Король И.Ф. Венгерская революция 1956: начало краха просоветских тоталитарных режимов – Ужгород, 2002.
4. Луцый В.И. Венгерская революция 1956 как следствие обострения общественно-политических и социально-экономических противоречий в Венгрии в 1949-1956 гг. – К., 2008.
5. Мусатов В.Л. Предвестники бури. Политические кризисы в Восточной Европе, 1956-1981. – М., 1996.
6. Пушкаш А.И. Двенадцать дней осени 1956 г. (2 октября – 4 ноября) // Венгрия 1956 г.: Очерки истории кризиса. – М., 1993.
7. Стыкалин А.С. Венгерские события 1956 г. и позиция руководства СССР (по материалам ЦХСД) // Славяноведение. – 1994. – №3. – С. 51-61.
8. Стыкалин А.С. Прерванная революция. Венгерский кризис 1956 года и политика Москвы. – М., 2003.
9. Советский Союз и венгерский кризис 1956 г. Документы. – М., 1998.

Надійшла до редколегії 05.05.14

И. Малацай, канд. ист. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС В ВЕНГРИИ В НАЧАЛЕ 1950-Х ГОДОВ

В статье исследуется процесс обострения политического противостояния и углубления экономического кризиса в начале 50-х гг. XX в. в Венгрии, что послужило одним из факторов Венгерской революции 1956 г., которая в свою очередь стала одним из первых проявлений отрицания тоталитарного режима в странах Восточной и Центральной Европы.

Ключевые слова: Венгрия, политический кризис, экономическая ситуация, демократические изменения, Венгерская революция 1956 г.

I. Malatsay, PhD (equiv. in History), Associate Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE POLITICAL AND ECONOMIC CRISIS IN HUNGARY IN THE EARLY 1950S

The article deals with the process of escalation of political confrontation and deepening the economic crisis in the early 1950s in Hungary. It was one of the factors of the Hungarian Revolution of 1956, which became one of the first manifestations of the denial of the totalitarian regime in Eastern and Central Europe.

Keywords: Hungary, the political crisis, the economic situation, the democratic changes, the Hungarian Revolution of 1956.